

Dr hab. Jolanta Karbowniczek, prof. AIK

Kraków, 14.05.2023r.

Akademia Ignatianum w Krakowie

Instytut Nauk o Wychowaniu

Katedra Dydaktyki i Edukacji Szkolnej

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani Magister Martyny Siembidy zatytułowanej *Wychowanie w wartościach i do wartości dzieci w wieku przedszkolnym* przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Krzysztofa Ślezińskiego oraz promotora pomocniczego dr Cecylii Langier dla Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Wstęp

Wychowanie dziecka w dobie współczesności i zmian industrialnych, gdzie odchodzimy od mentalności kolektywnej przechodząc do mentalności indywidualistycznej stawia wychowanków, wychowawców i rodziców wobec nowych wyzwań i zadań, stwarzając liczne problemy bardzo trudne do rozwiązania, związane z trwaniem w świecie „antywartości”. Współczesny model wychowania wobec racjonalizacji i sekularyzacji życia: znikomej sakralności małżeństw, wzrastającej liczby rozwodów, patologii, gdzie widoczne są związki kohabitackie, samotne rodzicielstwo, zagraża harmonijnemu funkcjonowaniu dziecka. Wymaga on świadomych i zamierzonych działań wychowawczych, których celem jest osiągnięcie względnie trwałych, korzystnych zmian w osobowości i od najmłodszych lat wprowadzenie w świat wychowania „do wartości” i „ku wartościom”. Te działania wymagają uwzględnienia integralnego rozwoju wychowanków, uwzględnienia szerokiego spektrum zróżnicowanych, pozytywnych wartości, egzemplifikowanych w praktykach społecznych w różnych środowiskach, racjonalnie zaplanowanych sytuacji wychowawczych, na które składają się zwłaszcza pozytywne warunki, okoliczności i bodźce. Zatem można stwierdzić, że wychowanie jest procesem integracji dziecka wokół wartości.

Formalna strona pracy

Struktura ocenianej rozprawy jest adekwatna do założonej i przemyślanej koncepcji badawczej. Obejmuje dwie części: pierwszą i drugą. Część pierwsza zatytułowana: *Teoretyczno – metodologiczne elementy pracy* składa się z czterech rozdziałów i czternastu podrozdziałów. Część druga stanowi: *Analizę zebranego materiału*, w skład której wchodzi cztery rozdziały i dwanaście podrozdziałów. Wszystkie rozdziały i podrozdziały są logicznie ze sobą powiązane, koherentne i kompatybilne. Prezentują bardzo ważną tematykę dotyczącą wychowania w wartościach i do wartości dzieci w wieku przedszkolnym, moim zdaniem zanedbaną, ignorowaną i niedocenianą w środowiskach społecznych, zwłaszcza w dobie cyfryzacji życia.

Dysertację otwiera wstęp, w którym według mgr Martyny Siembidy wychowanie we współczesnym świecie jest zjawiskiem bardzo dynamicznym, niepewnym i pozbawionym skuteczności. Autorka twierdzi, że proces wokół wartości nie przebiega chaotycznie, jednak podlega prawidłowościom wyznaczonym przez fazy psychofizycznego rozwoju wychowania,

z drugiej przez samą naturę wartości i ich hierarchię. Przedstawia swoiste wątpliwości, co do znaczenia wychowania „do wartości” dziecka w wieku przedszkolnym, wprowadzenia tego procesu w stan „rezyduum” – zaniku jego w codziennej egzystencji, wskazując pewne tropy krytyczności wobec braku: mądrości w wychowaniu, autorytetów moralnych, pozytywnych wzorców, ideałów, postaw, zachowań, możliwości konstruowania siebie i świata zgodnie z systemem wartości.

Należy podkreślić, że każdy rozdział i kolejne podrozdziały stanowią zwięzłe i ściśle wprowadzenie do opiniowanej pracy. Pani Magister prowadzi interdyscyplinarny dyskurs wokół złożonych zagadnień dotyczących traktowania wartości, jako tych motywujących do podejmowania konstruktywnych działań, wyznaczających właściwy ich kierunek. Podkreśla olbrzymią zależność od środowiska wychowawczego, wzorów osobowych w rodzinie, przedszkolu. Nieodzownym elementem w tym ogniwie, przygotowującym dzieci do obowiązku szkolnego (mam na myśli wychowanie przedszkolne) jest wnikliwa analiza postępowania bohaterów literatury dziecięcej, dzięki którym kształtujemy postawy i wprowadzamy w bogactwo najważniejszych wartości. Nieoceniona jest rola rodziców i nauczyciela przedszkola. Nie pomijam także negatywnych zmian, które są fundamentem tego, co złe w codzienności, i które występują jako aktywna przeszkoda aksjologiczna w rozwoju, wychowaniu i funkcjonowaniu dziecka.

Rozprawa diagnozuje problematykę aksjologiczną i ma charakter analityczno – krytyczny. Składa się z 324 stron. Wszystkie rozdziały i podrozdziały stanowią interesujące pole problemowe oraz bogatą przestrzeń do dyskusji na temat: znaczenia edukacji aksjologicznej w wychowaniu przedszkolnym, nośników wartości, form wychowania do wartości i w wartościach w kontekście wszechstronnego rozwoju osobowości przedszkolaka, społeczno – psychologicznych aspektów jego rozwoju moralnego, kulturowych uwarunkowań poznawania przez niego wartości, roli środowiska wychowawczego: rodziny i przedszkola oraz współczesnej kultury w kształtowaniu systemu wartości (rozdział I, II i III). Rozdział IV otwiera metodologia badań własnych. W części drugiej ukazana została analiza zebranego materiału. Rozdziały I, II, III, IV określają jej mieszany charakter badań i prezentację ich rezultatów. Trzeba podkreślić, że Pani Magister umiejętnie przechodzi od analiz teoretycznych do założeń natury metodologicznej, a następnie do analizy wyników badań (ilościowej, jakościowej). Cennym aspektem są zaprezentowane rekomendacje dla praktyki pedagogicznej. Prace kończą: podsumowanie i wnioski, bibliografia (182 pozycji zwartych, pod redakcją i artykułów naukowych, po 6 propozycji netografii i spisu dokumentacji), spis tabel, spis diagramów, spis wykresów, spis zdjęć, aneks.

Układ i zawartość merytoryczna dysertacji

Przedmiotem zainteresowań mgr M. Siembidy jest uzyskanie odpowiedzi na pytania: związane z udziałem osób dorosłych w kształtowaniu świata wartości u dzieci w wieku przedszkolnym, dotyczące nośników wartości i sposobów ich realizacji przez te osoby w procesie wychowania 5,6 latków, rodzaju, rozumienia, akceptacji i respektowania wartości przez najmłodszych respondentów uczestniczących w badaniach empirycznych. Dotarcie do świata wartości wyznaczających właściwy sposób życia, jak słusznie w swoich rozważaniach teoretycznych podkreśla Autorka pracy nie jest łatwe i stanowi jeden z najbardziej skomplikowanych problemów wychowawczych. Dlatego też kluczowe znaczenie przypisuje edukacji przedszkolnej i słusznie, gdyż okres ten charakteryzuje się niezwykłą elastycznością

i intensywnością rozwoju poszczególnych sfer, olbrzymią podatnością na kreowanie zmian osobowościowych, możliwością konstruktywnego wprowadzania w świat wartości, wykreowania jednostki na wykształconą w szeroko pojętej kulturze. Ma on zatem kluczowe znaczenie dla całej dalszej biografii życiowej człowieka.

W rozprawie z pełną świadomością edukacyjną zaprezentowano dziecko, jak byt żyjący w przestrzeni wolności wartości (paradygmat libertariański), w której ich świat ukazany został jako pole zróżnicowanych możliwości hierarchizacji i przejawiania w rodzinie, przedszkolu, środowisku lokalnym. Jednocześnie należy podkreślić, że profil przedszkolaka ukazano jako jednostkę dialogową, wychowaną w dialogu, w horyzoncie wartości, gdzie w sposób świadomy powinna ona krążyć wokół tych wartości, wzajemnie obdarowywać się tymi wartościami z drugim, tworzyć koło hermeneutyczne w zakresie krytycznego rozumienia, wyjaśniania i interpretowania tego, co dobre, co złe, uzasadniania swoich narracji. Wychowanie do wartości i ku wartościom to również oczekiwanie na mądrość, to negocjowanie znaczeń i decyzyjność w interpretacji świata wartości. Za szczególnie ważną uważam przedstawioną w pracy akceptację zróżnicowanych wartości, norm i obyczajów. Autorka proponuje nam model dziecka otwartego na odpowiednio dobrane wartości przez rodziców i nauczycieli. Twierdzi, że wartości te trwają, ale poddawane są ciągłej weryfikacji i metamorfozie poprzez zmieniający się świat. Tak właśnie jest. Prezentuje tutaj swój własny punkt widzenia – otwieranie się na wartości w różnych przestrzeniach środowiskowych, z punktu widzenia pedagogiki, kształtowania osobowości dziecka i przygotowania go do dalszego życia. Ukazany obraz rodziców i wychowawców przedszkolnych to taki, który poprzez wartości włącza się w linię wspólnotowych działań to paradygmat współbycia, współistnienia to obopólna konstrukcja systematycznego wchodzenia w świat wartości i ich efektywnego włączania w codzienną egzystencję, kształtowanie, rozwijanie, poszanowanie i wzbogacanie. W trakcie pisania dysertacji słusznie przekonuje, że nie ma wychowania bez wartości. Nie trudno w tym momencie nie zgodzić się z twierdzeniem Brezinki „ Kto wychowuje – wartościuje” lub Kaplena ...., nie da się sensownie mówić o wychowaniu poza wartościami”.

Ukazana tutaj problematyka aksjologiczno – wychowawcza ukazuje dziecko jako podmiot, który posiada swoistą charakterystykę. Ideał czy model wychowawczy wyrasta zatem ze zrozumienia aksjologicznej specyfiki natury ludzkiej. Wiedza o wychowaniu, którą powinni posiadać rodzice i nauczyciele musi się opierać na wiedzy o wartościach i wiedzy o człowieku. Te priorytetowe środowiska mają wykazywać gotowość do stwarzania sytuacji wychowawczych, umożliwiających dziecku rozpoznawanie, akceptowanie i przeżywanie wartości. Należy nauczyć wyboru wartości od najmłodszych lat poprzez wolne decyzje, które są wyrazem wolności jednostki, ponieważ nadrzędną wartością jest człowiek, jego życie, rozwój, samorealizacja, tożsamość, podmiotowość. Mgr Martyna Siembida traktuje rozwój dziecka jako najważniejszą wartość w wychowaniu przedszkolnym. Według niej zadaniem przedszkola jest stymulowanie tego rozwoju i ukierunkowanie „ ku wartościom”. W każdej z warstw osobowości dokonują się zmiany pod wpływem przekazu wartości, płynącego z różnych źródeł. Autorka w oparciu o Podstawę programową wychowania przedszkolnego z 14.02.2017 roku (zał.1) wskazuje na wartości, wytyczające kierunek pracy z dziećmi. Są to wartości uniwersalne. Jej zdaniem przedszkole ma za zadanie zapewnić ciągłość trwania tych wartości w społeczeństwie i zgodnie z nimi kształtować rozwój, wyznaczać obszary działań na drodze prowadzenia ku wartościom. Podejmowany przez nią dyskurs włącza się w złożoność i niejednoznaczność interpretacji wychowania do wartości i ku wartościom,

JK

stanowi przemyślany i świadomy wywód oraz prezentuje ogólną filozoficzno - pedagogiczną i socjologiczną wiedzę w dziedzinie nauk społecznych i kultury naukowej, demonstrowanych w pracy. Teoretyczne uzasadnienie przedmiotu badań własnych, sformułowanych celów i problemów badawczych jest przykładem przemyślanej struktury metodologicznej, kompetencji kognitywnych, refleksyjności. Pani Magister prezentuje w interesujący dla czytelnika sposób wyniki badań empirycznych, które stanowią niezwykle cenny materiał poznawczy, wciąż otwarty, bardzo nowatorski i aplikujący do dalszych postępowań badawczych.

Rozprawa charakteryzuje się przejrzystą, logiczną i spójną strukturą. Warsztat pisarski Autorki oceniam jako poprawny. Pisze jasno, zwięźle, zrozumiale. Rzeczowo i precyzyjnie formułuje myśli, uzasadniając własne wybory. Czytając tekst należy stwierdzić, że podjęta tematyka stanowi mocną stronę Pani Magister. Z pełną świadomością uzasadnia wszelkie wątpliwości, różne kwestie, zadaje pytania, prezentuje własne zamierzenia oraz zwraca uwagę na sekwencję działań badawczych.

Ocena podstaw teoretycznych pracy

Teoretyczne podstawy badań Autorka zamknęła w I części – 3 rozdziałach i kilku podrozdziałach.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Zarys problematyki aksjologicznej w literaturze przedmiotu* słusznie zauważa, że w wyniku przemian życia społecznego, jego aksjologicznej dyferencji oraz wpływów wynikających z procesów globalizacji i integracji, pojawiają się wciąż nowe wyzwania dla edukacji przedszkolnej. Dokonujące się zmiany w podejściu do wielu problemów, powodują konieczność przygotowania ludzi do sprostania wyzwaniom współczesności. Wobec ewidentnego kryzysu społecznych wartości, erozji zasad moralnych, poczucia przyzwoitości we współżyciu między ludźmi, degradacji etyki politycznej, a także upadku obyczajów i tradycji rodzinno-środowiskowych, niezbędna jest aksjologia wychowania do wartości. Wszechstronny i efektywny rozwój, edukacja może zapewnić tylko wówczas, gdy staje się procesem integracji jego wokół wartości.

W dalszej części rozdziału prezentuje genezę wartości, skupiając się na aksjologii, począwszy od starożytności (Platon), poprzez czasy nowożytne, przedstawicieli: neokantyzmu badeńskiego (Windelbandt, Rickert), Brentano, fenomenologii (Scheler, Hartmann, Hildebrandt), neorealistów (Moore, Perry, Dewey) i neotomistów, którzy zajmowali różne stanowiska wobec tego działu filozofii. Historia teorii wartości XX wieku powraca do tradycyjnych arystotelesowskich poglądów za pośrednictwem Anscombe, krytykującej teorię moralną, odwołującą się do deontologii. Według Autorki wartości mają charakter interdyscyplinarny, znajdują się w kręgu zainteresowań filozofii, psychologii, teologii, pedagogiki, kulturoznawstwa. Dlatego też przedstawia ich ujęcia i przedstawicieli w aspekcie filozoficznym, socjologicznym i psychologicznym. Sposoby definiowania i klasyfikowania wartości ze względu na ich wieloznaczność, wieloaspektowość i wielopostaciowość wywołują wiele kontrowersji i są trudne do interpretacji. Wynika to ze złożoności problematyki, której dotyczą oraz ze specyficznego podejścia metodologicznego przedstawicieli poszczególnych dziedzin naukowych. Dlatego też sama rozwija „problemową” warstwę interpretacyjną dotyczącą odejścia od detradycjonalizacji wartości na rzecz ich zróżnicowania i zmienności w odniesieniu do jednostki. Rozdział uważam za starannie przygotowany.

Jeffer

Edukacja aksjologiczna w wychowaniu dziecka w wieku przedszkolnym jest dziełem przygotowania dzieci, młodzieży oraz dorosłych do aktywnego udziału w często nieokreślonym, co do nowego kierunku, procesie zachodzących i często zaskakujących nas przemian w świecie wartości. Autorka traktuje ją jako czynnik wzbogacający najmłodszych, jako czynnik rozwoju wiedzy i oparty na niej rozwój psychiczny, doskonalenia inteligencji emocjonalnej i uczestnictwa w kulturze. Jest to proces wielostronny, wielofunkcyjny, nieustający. Sama edukacja, jak słusznie podkreśla jest wartością autoteliczną, utylitarną oraz instrumentalną. Pomaga poznać siebie i świat, kierować sobą i światem, a także stawać się procesem umożliwiającym wielostronne i twórcze uczestnictwo w życiu. Jest cenioną we współczesnym świecie wartością. W swoim wywodzie uzasadnia poznawanie otaczającej rzeczywistości przez dzieci w wieku przedszkolnym przez pryzmat wartości, w tym uniwersalnych, eksponowanych w rodzinie, przedszkolu, środowisku lokalnym za pośrednictwem nośników: słowa, postaw, zachowań. Następnie znowu przechodzi do wyjaśnienia pojęcia wartości. Wiele definicji wartości zostało zaprezentowane już w poprzednim rozdziale, zatem nie wiem dlaczego, znowu tutaj Pani Magister do nich powraca. Prezentuje je w płaszczyźnie pedagogicznej odwołując się do poglądów Zarzeckiego, Bhagii, fundamentów wartości dla celów kształcenia oraz dwóch grup wartości Denka, kierunków rozwoju jednostki Łobockiego. Dalej wyodrębnia typologie wartości w odniesieniu do wychowania Schelera, Sprangera, które pełnią istotną funkcję przy tworzeniu swego słownika aksjologicznego, a tym samym pogłębia zrozumienie zagadnienia wartości; następnie Gajdy, Jedlińskiego. Po czym analizuje pojęcie, cele, charakter, rolę edukacji aksjologicznej Olbrycht i Żuka. Moim zdaniem obszar edukacji aksjologicznej należało szerzej i głębiej przedstawić. Zabrakło mi stwierdzenia, że przecież edukacja jest nierozdzielnie związana jest z wychowaniem. Są to dwa procesy wzajemnie się uzupełniające, a skuteczne tylko wtedy, gdy prowadzą do spotkania, w wyniku, którego wychowanek aktem woli coś przyjmuje. Tym czymś są właśnie wartości. W edukacji występują one jako źródła systemu norm rzutujących na poczynania trzech podmiotów: dzieci, nauczycieli, rodziców. W czasie zabaw, zajęć, wycieczek, gier i różnych form działalności odwołujemy się do wartości, które przedszkolaki mogą zaakceptować a nawet zidentyfikować się z nimi. Wartości są zatem kategorią edukacji i nauk o niej. Stanowią dla nich źródło inspiracji aksjologicznych i teleologicznych oraz dyrektyw prakseologicznych.

Nośniki wartości jako podrozdział drugi stanowią interesujący sposób ich eksponowania w procesie wychowania, a szczególnie poznania i zrozumienia. Mgr Martyna Siembida kompetentnie (re)interpretuje zróżnicowane sposoby wprowadzenia dzieci w wiek przedszkolny w świat wartości za pomocą: mowy ciała, gestów czyli komunikacji niewerbalnej, komunikacji poprzez kształtowanie interakcji rówieśniczych (teoria działania komunikacyjnego Habermasa, oddziaływanie komunikacji na jakość procesu dydaktyczno – wychowawczego- Retter), komunikacji językowej (Kaczmarek, Jakobson).

Duże znaczenie w tych wszystkich działaniach odgrywa nauczyciel wychowania przedszkolnego. Dzisiaj zwraca się dużą uwagę na potrzebę edukacji aksjologicznej, prowadzącej do świadomego wybierania wartości i określania ich hierarchii jako podstawy konstruowania własnej filozofii życiowej, komunikacji językowej. Aksjologiczny fundament i aktywność zawodowa powinna występować w postaci triady: wiedza-sprawność-wartość. Nauczyciel ma być przygotowany do trudnej sztuki wartościowania tak, aby najmłodsi w przyszłości umieli odnaleźć sens w świecie różnorodnych orientacji aksjologicznych.

PK

Nieustanna samorefleksja, ciągła obserwacja siebie, stałe pogłębianie rozumienia swojej roli, namysł nad istotą wychowania i bezustannym zapytywaniem siebie, czy wartości i wiedza, za którymi się opowiadam, i sposób, w jaki je udostępniam, sprzyjają rozwojowi, czy może ten rozwój ograniczają. W dalszej części podrozdziału Autorka analizuje kolejne nośniki wartości: spektakle teatralne, dramy (kreatywne kształcenie aksjologiczne – Trusz) inscenizacje, improwizacje, różne rodzaje zabaw, kulturę i sztukę (Denek), środki masowego przekazu, TIK, literaturę dziecięcą, wychowanie przez czytanie, autorytet osoby dorosłej stanowiącej dla dziecka wzór postępowania, pozytywne postawy oraz zachowania i in. Po osobistej percepcji analizowanego podrozdziału stwierdzam, że jest trafny i nie nastrocza jakichkolwiek wątpliwości, co do zaprezentowanej wiedzy na temat nośników wartości.

Sposoby wprowadzania dzieci w świat wartości w pracy dydaktyczno – wychowawczej przedstawia podrozdział trzeci zatytułowany *Wybrane formy wychowania do wartości i w wartościach w kontekście rozwoju najmłodszych*, w którym mgr M. Siembida dostrzega pewne trudności, związane ze znajomością wiedzy aksjologicznej przez podmioty wychowujące. Nie jest łatwo wychowywać do wartości i poprzez wartości bez wnikania w głąb tajników aksjologii. Pojawiają się liczne bariery i przeszkody tkwiące w dziecku, rodzicach, nauczycielach i otaczającym go świecie. A jednak badania wykazują (Błasiak), że ta wiedza, która dysponują nauczyciele jest płytka, niewystarczająca, mało wyjaśniana na konkretnych przykładach. Wychowanie jako proces świadomego kształtowania całej osobowości natury ludzkiej wiąże się z odpowiedzialnością za treści, które przekazujemy wychowując, a tym samym odpowiedzialnością za drugiego człowieka. Dobór takich treści z programu wychowania przedszkolnego i egzemplifikacja w praktyce również przysparza problemy. Częściej posługują się nauczyciele wiedzą nazewniczą, deklaratywną niż osobistą, usystematyzowaną o silnym podłożu interpretacyjnym. Wiedza aksjologiczna u podstaw wychowania małego dziecka wyznacza kierunek podejmowanych działań wychowawczo – dydaktycznych, a podejmowane działania i ich motywy są zależne od przyjmowanej koncepcji wartości, co ściśle argumentuje i uzasadnia Pani Magister. Kształtowanie wychowanka zachodzi w kontekście szeroko pojętego rozwoju całościowego, integralnego oraz przeżywanych wartości i dóbr kultury. Nieocenione są przede wszystkim metody przekazu tych wartości przez podmioty, które stanowiły centrum prowadzonego wywodu w tej części.

Dociekania aksjologiczne będą mieć znaczenie dla procesu wychowania tylko wówczas gdy będą dążyć do ukazania i ugruntowania takiej koncepcji wartości, „która uniwersalnie i w duchu autentycznego humanizmu odda sprawiedliwość zarówno światu wartości, jak i naturze człowieka w jej indywidualnym i społecznym wymiarze” (Cichoń 1996). Wprowadzanie dziecka w świat wartości wiąże się z kształtowaniem w nim określonych potrzeb i upodobań, poszukiwaniem prawdy, zróżnicowaniem rzeczy dobrych i złych. Paradygmat humanistyczny wyjaśnia wychowanie do wartości o podłożu personalistycznym – maieutyka osoby, edukacja zorientowana na osobę, dziecko (ks. Nowak). W podrozdziale Pani Magister ukazuje pojęcie wychowania w różnych szerszych, węższych ujęciach wielu pedagogów (Śliwerski, Łobocki, Cichoń, Kupisiewicz, Olbrycht, Adamek, Cygan, Marek,), a co należy podkreślić poddaje swoistej narracji życie wartościowe ukazane w *Pytaniu o wychowanie do człowieczeństwa* Kwiecińskiego.

Wartości występują w procesie wychowania jako system norm mających wpływ na poczynania podmiotów wychowania. Podczas procesu wychowania odwołujemy się do tych,

pkal

które podmioty wychowywane mogą zaakceptować, a nawet identyfikować się z nimi. Dlatego ważnym staje się, aby procesy wychowania i nauczania, wzajemnie się uzupełniały, a wartości mogły być rozpoznawane, rozumiane, akceptowane i respektowane.

Rozdział drugi dotyczy *Spoleczno – psychologicznych aspektów rozwoju moralnego dziecka*. Pani Magister wskazuje na fakt, że w okresie dzieciństwa zachodzą bardzo intensywne zmiany rozwojowe, które można ująć w łańcuchy procesów przebiegających w czasie, złożonych z wielu ogniw, tworzących różne sekwencje i związki. Dziecko wtedy zaczyna formować pierwszą Sieć wartości. Wtedy coraz większego znaczenia nabiera proces modelowania siebie i świata, rozwijające się doświadczenie i wewnętrzna motywacja. Czynniki te oddziałują na rozwój struktur poznawczych, kompleksowanie i różnicowanie świata wartości. Można sobie tutaj zadać pytanie: Jak rozwija się dziecko, jak przebiega jego poziom kształtowania się doświadczeń aksjologicznych oraz jak ono rozumie te zagadnienia? Można w tym momencie odnieść się do teorii rozwoju struktur moralnych i tożsamości jednostki Eriksona, Kohlberga, Eisenberga oraz fenomenologicznego przeżyciowego nurtu Epsteina, które uwzględniają istotne znaczenie wartości dla organizowania doświadczenia dziecka. Autorka dosyć szczegółowo skupia się na rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym natomiast mniej na społeczno – psychologicznych aspektach rozwoju moralnego, do którego powraca w podrozdziale trzecim.

Dalej, zaprezentowano *Spoleczno – kulturowe uwarunkowania poznawania wartości przez dzieci w wieku przedszkolnym*. Wyrażanie przez najmłodszych orientacji wartościujących stanowi istotny składnik ich obrazu wartości, jak również pozwala na analizowanie samego procesu wartościowania określonych zjawisk – nadawania im znaczeń, funkcjonujących w spostrzeganej przez jednostkę rzeczywistości społeczno - kulturowej. Poprzez „wejście w głąb” problematyki Pani Magister wykazuje się umiejętnością podejmowania dyskusji na temat uspołecznienia dziecka, którego głównym motorem jest obcowanie z dorosłymi i które uważa się za najistotniejszy element jego życia społecznego. Wzajemne relacje oraz komunikowanie się to składniki sytuacji oraz działań, sterujące rozwojem i zachowaniem dziecka w kierunku jego uspołecznienia. Autorka prezentuje nowe motywy postępowania o treściach społecznych, wiążące się z rozumieniem przez niego wzajemnych stosunków i relacji między ludźmi. Charakterystyczne jest również to, że w toku rozwoju społecznego kształtują się zachowania dowolne, stosunek do siebie i swoich możliwości oraz umiejętności podporządkowania się poleceniu dorosłym. Odnosi się tutaj do pedagogiki współbycia, do interakcji w przestrzeni społecznej. Dotyczy to bycia i współbycia w stale zmieniającej się sytuacji społeczno - kulturowej dziecka. Jego świat jest dzielony w obszarze holistycznym – „świat wokół”, w obszarze społecznym - „ze światem, z innymi” i światem własnym – „samym sobą”.

Teoretyczne dociekania i dalsze badania naukowe Autorki, wskazują, że nadrzędnym celem w aspekcie aksjologicznym powinno być od najmłodszych lat wychowanie do wartości i ku wartościom, nauka i wspomaganie dzieci w urzeczywistnianiu właściwej hierarchii wartości, czyli takiej, która prowadzi do integralnego rozwoju. W tym względzie wiodą prym wartości moralne (podrozdział trzeci). Opis, wyjaśnienia i prowadzenie dyskursu sprowadza się tutaj do umiejętności wyrażania wartości w działaniu, do decyzyjności, wyrażania ich w swoich zamiarach, intencjach, podejmowanych motywach. Podmiotowość dziecka w aspekcie wartości moralnych przejawia się w czynach. Zwrócono szczególną uwagę na strukturę wartości moralnych, ich rodzaje, etapy rozwoju moralnego, cele i zadania przedszkola oraz

[Signature]

postawę nauczyciela w przekazywaniu tych wartości poprzez stosowanie różnego rodzaju metod.

Rola środowiska wychowawczego w kształtowaniu systemu wartości u dzieci w niniejszej dysertacji stanowi rozdział trzeci. Kształtowanie wartości w rodzinie otwiera podrozdział pierwszy w tej części. Dzieci w wieku przedszkolnym asymilują wzorce zachowań osób dorosłych, ulegając ich zakazom i nakazom, w których zawarte są oceny. Chłoną ich komentarze, nasiąkają klimatem wartości uznawanych w ich środowisku wychowawczym. Poprzez naśladownictwo i identyfikację przejmują świat wartości realizowany przez znaczące dla nich osoby, czyli w pierwszej kolejności przez rodziców. Rodzinę przedstawiono tutaj jako grupę otwartą, intymną, kolebkę rozwoju osobowości i wprowadzenia w świat wartości. Jako tę, tworzącą klimat poprawnego wychowania, miłości, stymulowania rozwoju, opieki, nauczania itp. Autorka otworzyła ciekawe pole problemowe twierdząc, że rodzina stanowi to środowisko, w którym następują spotkania dziecka z konkretnymi wartościami. Ważną rolę w tych procesach pełnią rodzice, którzy konsekwentnie wskazują i tłumaczą, co jest dobre, a co złe, co prawdziwe, a co fałszywe, co bardziej istotne, a co mniej oraz oceniają działania poprzez nagradzanie i karanie, stawiają jasne wymagania. A co najważniejsze sami są przykładem realizacji określonych wartości i życia tymi wartościami.

W tematykę dotyczącą *Roli przedszkola w wychowaniu do wartości i w wartościach* wprowadza podrozdział drugi. Wychowanie ku wartościom rozpoczęte w rodzinie kontynuowane jest przez przedszkole jako instytucję społeczną, która w odróżnieniu od rodziny, jak twierdzi Autorka, jest zobowiązana przekazywać (zgodnie z podstawą programową) wartości społeczne i treści stanowiące podstawę orientacji w świecie. Przedszkole zatem, pełni rolę wiodącą w przekazie wartości funkcjonujących w społeczeństwie, w przygotowaniu do rozwiązania problemów w przyszłości. Dlatego tak ważne w wychowaniu „ku wartościom” jest oparcie wychowania na wartościach uniwersalnych, a następnie wprowadzanie w wartości nowe, które wnosi współczesny świat, przy jednoczesnym podkreśleniu, że muszą to być wartości społecznie uznane i akceptowane przez osoby znaczące w wychowaniu - rodziców i nauczycieli.

Etap przedszkolny wprowadza dzieci w wartości podstawowe, ważne w kształtowaniu postawy moralnej, ukierunkowanej na poszukiwanie wzorców życia w perspektywie poszanowania godności, wolności, odpowiedzialności i miłości. Odbywają one „podróż ku wartościom”, zgodnie ze stwierdzeniem Pani Magister. Jest to podróż długotrwała i rozciągnięta w czasie ale i zarazem sprawiająca trudności, wywołująca opór, zaniechanie i obojętność wobec dziecka. Oparcie wychowania na wartościach trwałych i sprawdzonych pozwala uchronić go przed niekorzystnym wpływem wartości nowych, nie zawsze mających status wartości - zwykle są to tzw. antywartości, którym ulegają już najmłodsi.

Podstawa programowa, którą poddano w rozprawie szczegółowej analizie pod kątem wartości stwarza szansę na przygotowanie wychowanków do odkrywania, przyswajania i urzeczywistniania ważnych wartości w codziennym życiu. Nauczyciel wychowania przedszkolnego kształtuje charakter dziecka, który stanowi jego wewnętrzny system wartości. Ono przyswaja je, obserwując zachowania wszystkich w otoczeniu. Charakter to wyuczone i stosowane w życiu wartości, a posiadany system wartości moralnych i umiejętność stosowania ich w życiu to największy kapitał, w jaki powinien wychowanek zostać wyposażony przez dorosłych. Bez mocno ukształtowanego systemu wartości można łatwo

JKel

pogubić się we współczesnym świecie pełnym sprzeczności i jawnie proponowanych antywartości. Przekazanie wartości trwałych i sprawdzonych, tzw. uniwersalnych, to najważniejsze zadanie, które stanowi podstawę dla szczęścia dziecka. Jak podkreśla Chałas, „Wychowanie w pustce aksjologicznej jest budowaniem na piasku” lub Mastalski „Mamy do czynienia z syndromem zagubienia aksjologicznego, żyjemy w świecie antywartości czy Tischnera „żyjemy w pustyni aksjologicznej”.

Ostatni czwarty podrozdział dotyczy *Oddziaływania współczesnej kultury na rozwój wrażliwości moralnej dziecka w wieku przedszkolnym*. Kultura ulega przeobrażeniom i zmianom w zależności od etapów rozwoju społecznego, przeobrażeń ekonomicznych, kształtowania się nowych zjawisk i problemów. Dzięki systemowi norm i wartości wprowadza element uporządkowania w świecie, uczy, co jest dobre, co złe. Kultura wpływa na kształtowanie wartości, potrzeb, postaw, stylu życia każdego człowieka. Jest nabywana w wyniku procesów wychowania i uczenia się. Autorka dość wnikliwie przedstawia oddziaływanie mediów na rozwój sfery moralnej najmłodszych. W swojej narracji przedstawia szanse i zagrożenia, jakie stwarzają dla kształtowania się wartości aksjologicznych.

Projekt badań własnych

Badania empiryczne przeprowadzone przez Doktorantkę przyznają Jej prawo do osobistego zaangażowania się w proces działań, stwarzają doskonałe warunki do zaistnienia i odkrycia wielorakich synergii. Ich charakter i specyfika umożliwiają Autorce nie tylko naukową refleksję nad wartościami, w której się znajduje wraz z respondentami ale również nad własną kondycją jako badającego w wymiarze zawodowym i osobistym. Co więcej ujawniając zarówno potencjał, jak i braki wytwarzają przestrzeń, w której potencjał można wykorzystać, a braki uzupełnić.

Działania badawcze zostały oparte na strategii analityczno - krytycznej o charakterze diagnostycznym, co stworzyło zharmonizowany i koherentny związek z podjętą problematyką. Zastosowano badania ilościowo - jakościowe. Dobrano następujące metody badawcze: sondażu diagnostycznego, obserwacji, analizy dokumentów i wytworów dziecka. Uwzględniono także paradygmat interpretacyjny – konstruktywistyczny i podmiotowo – partycypacyjny. Uważam, że zastosowanie strategii i paradygmatów w badaniach empirycznych stawia wymagania podmiotom w nich uczestniczącym, wymaga refleksyjnego, otwartego, dywergencyjnego, a przede wszystkim krytycznego podejścia do rzeczywistości, nasuwa konieczność perspektywistycznego spojrzenia, zorientowanego pragmatycznie na tworzenie nowej i szeroko rozumianej sytuacji badawczej, której efektem jest transformacyjny charakter badanej rzeczywistości. Także triangulacja jest bardzo wartościowa, zwłaszcza wtedy, gdy uznajemy ją jako proces stosowania różnych perspektyw w celu wyjaśnienia danych znaczeń oraz zweryfikowania powtarzalności jakiejś interpretacji. Projekt opracowany został starannie, charakteryzuje się przejrzystością założeń metodologicznych. Świadczy o dojrzałości naukowej Pani Magister, która kompetentnie porusza się w opisywanej problematyce. Jej ciekawy i szeroko rozbudowany schemat empiryczny świadczy o interdyscyplinarnym zamyśle badawczym, dzięki któremu można podążać za Jej śladem w trakcie czytania dysertacji.

Zaproponowany sposób prowadzenia badań opiera się na założeniu, że społeczny proces pracy staje się transformującą praktyką. Odwołując się do warstwy aksjologicznej –

antropologiczno – ontologicznej Autorka poddaje analizie i interpretacji działania, tym samym ulepsza własną praktykę, rozumie sytuację, w której zarówno jako inspirator i uczestnik badań konstruktywnie podejmuje nowe wyzwania.

W instrumentarium badawczym (rozdział IV) przedmiotem badań uczyniła kształtowanie świata wartości i stopień ich rozumienia przez dzieci w wieku przedszkolnym. Za główny cel dysertacji przyjęła ustalenie sposobów kształtowania świata wartości przez środowiska wychowawcze dziecka w wieku przedszkolnym. Natomiast cel nadrzędny i moim zdaniem bardzo wartościowy stanowi wypracowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie edukacji aksjologicznej dzieci w wieku przedszkolnym. Autorka bardzo szczegółowo podzieliła cele na teoretyczno – poznawcze i praktyczno – wdrożeniowe, co nie było konieczne, ponieważ już pierwsze dwa cele zostały postawione jasno i przejrzysto pod względem jakościowym. Dalej, wyodrębniono trzy problemy główne, dotyczące: udziału osób dorosłych w kształtowaniu świata wartości u dzieci w wieku przedszkolnym, nośników wartości i sposobów ich zastosowania w procesie wychowania przez dorosłych oraz rodzajów, rozumienia, akceptacji i respektowania wartości w tym okresie. Do trzech problemów głównych dobrano dużą ilość problemów szczegółowych. Moim zdaniem taka wielość jest zbyt duża, trudno bowiem przy niej skoncentrować uwagę na tych najważniejszych. Zmienne zależne i niezależne uważam za właściwie dobrane. W badaniach wykorzystano (metoda sondażu diagnostycznego) techniki badawcze: ankietę, wywiad, narzędzia badawcze: kwestionariusze ankiety dla rodziców i nauczycieli, kwestionariusz wywiadu z dziećmi 5,6 letnimi. Do metody obserwacji skonstruowano arkusz obserwacji, stanowiący cykl obserwacji zachowań dzieci w różnych sytuacjach przedszkolnych: naturalnych i sprowokowanych przez nauczyciela pod kątem respektowania wybranych wartości w życiu. Do metody analizy dokumentów i wytworów ucznia – technikę - wykorzystano rysunki dzieci oraz realizowane w przedszkolach programy wychowania przedszkolnego. Analizie porównawczej poddano programy oraz karty pracy Wydawnictwa MAC „Mały Elementarz” pod kątem treści wychowania w wartościach i do wartości dzieci w wieku przedszkolnym. W rozprawie wykorzystano skalę wartości schelerowskich, dzięki której Autorka ustaliła ważność wartości przyjmowanych przez rodziców i nauczycieli. Badania składają się z wartościowania ilościowego i kategoryjnego – wartościowego. Analizie poddała prace – rysunki dzieci, odzwierciedlające ich przeżycia, wrażenia, emocje wywołane przez utwory literatury dziecięcej, bogate w wartości oraz sposób rozumienia danych sytuacji (wartości).

Badania zostały przeprowadzone w 5 przedszkolach na terenie województwa śląskiego w powiatach: lublinieckim, częstochowskim, tarnogórskim, cieszyńskim, raciborskim. Wcześniej były to badania pilotażowe (2015/2016) dotyczące przekazu wartości wychowankom, wynikających z własnych przekonań i doświadczeń wychowawców czy z treści realizowanych programów wychowania przedszkolnego. Grupę badawczą dobrała w sposób losowy, probabilistyczny (nauczyciele i rodzice), nieprobabilistyczny celowy (dzieci). W badaniach wzięło udział 175 nauczycieli wychowania przedszkolnego i 202 rodziców, 170 dzieci w tym 59 pięcioletków i 111 sześciolatków.

Część druga obejmuje *Analizę ilościowo - jakościową zebranego materiału* (rozdział I, II, III, IV). Autorka porównała wypowiedzi udzielanych przez rodziców i nauczycieli na temat wartości przez nich preferowanych: rozumienia pojęcia wartości, wyboru rodzaju tych najważniejszych, najbardziej cenionych. Za pomocą skali ważności danych wartości Schelera ustaliła kategorie wartości preferowanych przez dwie grupy respondentów. Okazało się, że

najwyższe rangi osiągają wartości moralne, prawdy, święte a najniższe wartości estetyczne i witalne. Ponadto najbardziej cenione we współczesnym świecie są wartości hedonistyczne – pieniądze, bogactwo, dobrobyt. Następną analizę porównawczą dotyczyła opinii dwóch grup respondentów na temat podejmowania działań wychowawczych, wprowadzających dzieci w świat wartości. W wychowaniu najbardziej preferowanymi wartościami są prawda, szacunek, dobro i in. W swoich interpretacjach odniosła się do rodzaju wartości, z którymi najmłodszy mają styczność, stylów wychowania, stosowanych przez rodziców, roli, jaką pełni kształtowanie świata wartości w rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym, pozytywnych postaw i wzorców zachowań. W odniesieniu do nauczycieli przedstawiła formy pomocy w kształtowaniu u przedszkolaków własnego systemu wartości, podejmowanie decyzyjności, negocjacji, wyrażania własnej opinii, ukazując tym samym kategorie wartości (prawda, dobro, sprawiedliwość szacunek), częstotliwość ich włączania w tok zajęć.

Niepokojące dla mnie są słabe wyniki dotyczące odkrywania przez dzieci wartości. Właśnie w tym względzie kluczowe jest wsparcie pedagogów w odkrywaniu własnych możliwości, pomoc w rozumieniu kim człowiek powinien „być”, aby mógł zrealizować swoje cele. Każda wartość jest ważna w życiu, jeśli od najmłodszych lat zostaje odkrywana, pielęgnowana i wdrażana w praktyki społeczne. Elastyczność, refleksyjność, wiedza aksjologiczna oraz wyjście poza podstawę programową w działaniach nauczyciela i dobór wartości to najbardziej pożądane czynniki wdrażania ich w życie. Rozpoznawanie i eksponowanie wartości w codzienności to kwestia różnych sposobów wprowadzania dzieci w ich świat. Autorka wskazuje rozmowy, narracje, dobry przykład, literaturę dziecięcą oraz typowe tradycyjne zajęcia przedszkolne. Obserwacja jako metoda badawcza odegrała tutaj kluczową rolę. Praktyczne utożsamianie się z bohaterami literackimi, przyjmowanie ich zachowań i postaw oraz wyrażanie swoich przeżyć w różnych formach ekspresji stanowi ważny punkt w opiniowanej dysertacji. Można stwierdzić, że dokonane analizy wybranych gatunków literatury dziecięcej pod kątem rozróżniania w nich wartości, skierowanych ku dzieciom są tutaj cenne. Poruszony został obszar, w którym prezentowane teksty literackie oraz sama Autorka pracy dokonuje pewnego rodzaju transakcji. Gdy oceniamy takie teksty „ku wartościom” poddajemy je interpretacji, wspólnie wykreślamy mapę tej jakościowo „wartościowej” przestrzeni. Można ją zmieniać, snuć refleksje, wyciągać wnioski, starać się poszukiwać zrozumienia przekazu i o to właśnie chodziło, bowiem Pani Magister u swoich respondentów przecież rozwijała myślenie aksjologiczne. Dużą rolę odegrała tutaj solidna prezentacja twórczości rysunkowej dzieci, a także kontekst tworzenia przez nich znaku plastycznego i odkrywania znaczenia wartości. Ponadto stwarzanie sytuacji o impulsie wielotwórczym w kontekście doświadczenia, akceptacji, respektowania i oceny hierarchii wartości moralnych przez respondentów stanowi moim zdaniem jedno z trudniejszych zadań empirycznych dokonanych w pracy.

Autorka w przyjętej strategii analitycznej zastosowała analizę sekwencyjną oraz analizę komparatywną, która umożliwiła metodologicznie wartościowe porównania. Mamy tutaj także do czynienia z analizą fenomenologiczną, którą przedstawiła moim zdaniem słusznie w dwóch trafnych aspektach: opisowym i strukturalnym.

Wszystkie podrozdziały skupione są wokół szeroko pojętej perspektywy wychowania w wartościach i do wartości, które skierowane są wokół wyłaniającej się problematyki aretologicznej z całości badań empirycznych. Pani Magister poszerza zakres opisywanej rzeczywistości edukacyjnej, stara się obiektywizować i problematyzować. W ciekawy sposób

łączy myśli, odnosząc się do innych prezentowanych przez pedagogów, filozofów, psychologów, socjologów, metodologów. W dysertacji widać fascynację podejmowanym tematem. Przeprowadzone badania empiryczne, sposób ich opisu są innowacyjne, a zarazem bardzo trudne i ważne z punktu widzenia teoretyczno – praktycznego. Wyniki z pewnością posłużą doskonaleniu warsztatu pracy zawodowej nauczycieli w zakresie edukacji aksjologicznej. Należy podkreślić duże luki teoretyczne i metodologiczne dotyczące problematyki wartości w wychowaniu przedszkolnym. Owe luki zostały właśnie uzupełnione przez niniejszy projekt badawczy, co moim zdaniem zasługuje na pochwałę.

Oprócz wyżej wymienionych walorów, jakie posiada rozprawa należy wskazać na pewne nieścisłości, wątpliwości, które w czasie jej czytania wyraźnie się wyodrębniają, a mianowicie:

- brak dogłębnych analiz i interpretacji, zwłaszcza tych krytycznych;
- w dyskusji zbyt pobieżnie została przedstawiona metoda obserwacji, a sama obserwacja zaprezentowana w ogólnikowy sposób;
- średni zamiast wysokiego - poziom zastosowania leksyki naukowej, która w tego typu dysertacjach jest kluczowa;
- duża ilość błędów technicznych w pisowni, polegających na przestawianiu, pomyleniu i zamianie liter (znaków).

Z dysertacji wynika wiele istotnych kwestii, które moim zdaniem także wymagają dyskusji.

W trakcie obrony liczę na to, że Pani Martyna Siembida odpowie mi na następujące pytania:

- 1). W jakim stopniu rozumienie wartości jest urzeczywistniane w postawach dzieci 5-6-letnich?
- 2). Proszę uzasadnić, czy i na ile uzyskane rezultaty z przeprowadzonych badań wzbogacą indywidualny warsztat pracy nauczyciela edukacji przedszkolnej?

Podsumowując, praca pt. *Wychowanie w wartościach i do wartości dzieci w wieku przedszkolnym* przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Krzysztofa Ślezińskiego oraz promotora pomocniczego dr Cecylii Langier stanowi samodzielne oraz przydatne studium opisowo – analityczne i empiryczne dla pedagogów przedszkolnych i czynnych zawodowo nauczycieli wychowania przedszkolnego. Wyróżnia się klarownością, sumiennością, rzetelnością w sposobie kompletowania materiału empirycznego, interdyscyplinarnością, dogłębną jej znajomością, wnikliwie przygotowaną bibliografią i ciekawymi wnioskami. Jest opracowaniem wnoszącym nowe impulsy do problematyki wartości w wychowaniu przedszkolnym.

Na tej podstawie stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Martyny Siembidy na temat *Wychowanie w wartościach i do wartości dzieci w wieku przedszkolnym* odpowiada warunkom i wymaganiom stawianym w Ustawie o stopniach i tytule naukowym z dnia 14 marca 2003 (Dz. U. Nr 65 poz. 595, z późniejszymi zmianami), zgodnie z którą jest prowadzone to procedowanie i z pełnym przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

